

STANISŁAW KOWALCZYK

REFLEKSJE FILOZOFICZNE NAD SPORTEM

Jerzy Kosiewicz: *Kultura fizyczna i sport w perspektywie filozofii*. Warszawa, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, 2000, Seria: Studia i monografie, 234 s.

Masowo sportu stała się jednym z najbardziej charakterystycznych fenomenów czasów współczesnych, dlatego jest przedmiotem uwagi różnych dyscyplin: socjologii, psychologii, medycyny, etyki, filozofii, a także *mass mediów*. Polska kultura filozoficzna posiada liczny dorobek w refleksji nad sportem, ale nieliczne są prace monograficzne, które problematykę kultury fizycznej i sportu ujmują całościowo i wszechstronnie. W ostatnim okresie ukazały się dwie prace z tego zakresu, są to: *Filozofia olimpiizmu* (Warszawa 1999) Józefa Lipca oraz *Kultura fizyczna i sport w perspektywie filozofii*. Przedmiotem tej recenzji jest ostatnia praca, której autorem jest Jerzy Kosiewicz z Akademii Wychowania Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Jego dorobek w zakresie filozoficznej refleksji nad sportem jest już bogaty. Dotychczasowe publikacje dotyczą następujących bloków tematycznych: 1. antropologii filozoficznej - łącznie z filozofią ciała w myśleniu chrześcijańskim; 2. koncepcji dynamicznej człowieka; 3. filozofii kultury fizycznej - jej metodologii i prakseologii; 4. aksjologii sportu; 5. teorii wychowania sportowego - w tym edukacji olimpijskiej; 6. filozofii religii, kultury i teatru. W ostatnich latach ukazały się trzy podstawowe dla filozofii ciała prace: *Bóg, cielesność i przemoc* (1997), *Myślenie wczesnochrześcijańskie i katolicka wobec ciała* (trzy wydania — ostatnie w 2000), *Bóg, cielesność i miłość* (trzecie wydanie w 2000). Dotychczasowe publikacje, poruszając bogatą paletę problemów związanych z filozofią kultury fizycznej i sportu, stanowiły solidne przygotowanie do napisania recenzowanej pracy.

Charakterystyczny jest już sam jej tytuł. Kosiewicz w tym dziele na obecnym etapie badań - w aspekcie metodologicznym i merytorycznym - nie może jeszcze mówić o holistycznie rozumianej filozofii sportu, lecz raczej o refleksji nad sportem. Praca zawiera trzy części: I. *Antropologiczne i aksjologiczne założenia kultury fizycznej*; II. *Sport w refleksji filozoficznej*; III. *Kulturowe i wychowawcze aspekty turystyki i rekreacji*. Taki układ materiału jest merytorycznie zasadny i logiczny. Część pierwsza analizuje podstawy filozofii rozumianej szeroko kultury fizycznej: semantyczne, metodologiczne,

antropologiczne i aksjologiczne. Człuch druga stanowi rdze pracy, omawiaj c elementy osobowo-podmiotowe i przedmiotowo-rzeczowe sportu. Człuch ostatnia jest konsekwencj dwu poprzednich, prezentuj c głównie pedagogiczne funkcje sportu w szerokim jego rozumieniu - obejmuj cym tak e turystyk i rekreacj . Praca ma charakter monograficzny, a równocze - nie zawiera elementy typowe dla dobrego podr cznika uniwersyteckiego przeznaczonego dla nauczycieli kultury fizycznej. Na uwag zasługuje fakt, e eksplikacja fenomenu sportu oparta została na bazie deklarowanego personalizmu.

Człuch pierwsza ksi ki Jerzego Kosiewicza zawiera cztery rozdziały, pierwsze trzy omawiaj kolejno: poj cie i metodologi kultury fizycznej, aksjologiczne przesłanki tej kultury oraz jej podstawy antropologiczne. Nasuwa si pytanie: czy nie byłoby lepiej, aby problematyk antropologiczn omawia przed problematyk aksjologiczn , poniewa warto ci zwi zane z domen sportu pojawiaj si dopiero w wiecie ludzkim? Autor w pierwszym rozdziale pracy słusznie wychodzi od semantycznych eksplikacji, rozgraniczaj c poj cia kultury fizycznej i sportu, a nast pnie kategorie kultury fizycznej i kultury somatycznej. Osobi cie preferuje poj cie kultury fizycznej jako znaczeniowo i zakresowo bardziej pojemne od poj cia kultury somatycznej, uznaj c t ostatni za zaw on do biologiczno-medycznej troski o ludzkie ciało. Kosiewicz analizuje dotychczasowe definicje kultury fizycznej, sygnalizuj c ich niepełno lub redukcjonistyczny podtekst systemowy. Dlatego proponuje nast puj c definicj : „Kultura fizyczna jest zatem całokształtem dorobku ludzko ci lub jakiej społeczno ci w sferze idealnej, materialnej i relacyjnej, dorobku wytworzonego w ogólnym rozwoju historycznym lub okre lonej epoce, b d czego w danym rodowisku zarazem rodkiem i skutkiem kultury fizycznej oraz kultury osobistej jednostek nale cych do tego rodowiska” (s. 22). Zaproponowany opis kultury fizycznej ł czy elementy socjologiczne i filozoficzne, te ostatnie wskazuj na trojaki jej sektor psychiczno-idealny, materialno-somatyczny i relacyjno-społeczny.

Wst pny fragment pracy, po wyja nieniach semantycznych, zawiera syntetyczny wykład metodologii niezbdnej w filozoficznej refleksji nad kultur fizyczn . Kosiewicz zwraca uwag na pluralizm i merytoryczn ró norodno nauk omawiaj cych fenomen kultury fizycznej człowieka, poniewa posiada ona elementy zwi zane z naukami humanistycznymi i naukami empirycznymi. W konsekwencji tego nie jest mo liwy na jej terenie tylko jeden typ metodologii. Mo na si z tym zgodzi , poniewa rzeczywicie naukowe badania kultury fizycznej wymagaj wielu metod i korzystania z ró nych dyscyplin. Jedn z nich jest filozofia kultury, która - jako refleksja filozoficzna - nie mo e posiada innych metod jak ogólnie stosowane na terenie filozofii. Filozofia kultury fizycznej i sportu, jak wydadaje si , jest swoist

cz ci filozoficznej antropologii, ale korzysta tak e z filozofii kultury i aksjologii.

Kultura fizyczna, jak ka da forma ludzkiej kultury, jest powi zana z domen warto ci. Z tego wzgl du autor podj ł analiz problematyki warto ci: ich opisu, kryteriów, sposobu przekazu i naukowej weryfikacji paradygmatów. W trakcie analiz najpierw znajdujemy potwierdzenie nieodzownej roli warto ci w kulturze fizycznej i wychowaniu człowieka, a nast pnie zasygnalizowana została zło ono problemu ich obiektywnej weryfikacji. J. Kosiewicz, za Jackiem Hołówk , przyjmuje zdolno zmysłowej percepcji warto ci, ale równocze nie solidaryzuje si ze stanowiskiem aksjologicznego agnostycyzmu. S dzi mianowicie, e nie ma adnych naukowych argumentów „dla usprawiedliwienia i uzasadnienia wyboru okrelonego systemu warto ci” (s. 43); dlatego „nie mo na orzec z cał pewno ci , co jest dobre, a co zło” (s. 44). Kiedy autor mówi o poznaniu sensytywnym warto ci, to prawdopodobnie ma na uwadze warto ci witalne - tak istotne dla kultury fizycznej człowieka. Lansowany ogólny agnostycyzm aksjologiczny odnosi si , jak wskazuje kontekst, do warto ci moralnych. Jest to zapewne kontynuacja stanowiska I. Kanta, który agnostycyzm rozumu teoretycznego łagodził etycznymi postulatami rozumu praktycznego. Warszawski uczony pragnie przełama subiektywizm aksjologiczny odwołaniem si do pragmatycznego kryterium, jakim jest aktywno człowieka. Twierdzi wi c, e „podmiotowa aktywno ” to „ostateczna zasada i kryterium człowieczych warto ci” (s. 51). Słuszna niew tpliwie jest ta teza w odniesieniu do warto ci biologiczno-witalnych, ale nasuwa si pytanie: czy powy sze kryterium jest wystarczaj ce i wła ciwe przy ocenie wy szych warto ci: ideowych, moralnych, narodowych czy religijnych? Kryterium praktyki, lansowane przez twórców pragmatyzmu, ma pewien walor pomocniczy, ale traktowane jako podstawowe uwikłane jest w dylematy: je eli bowiem o prawdziwo ci personalnych warto ci człowieka decyduje *praxis*, to co pozwala obiektywnie oceni w aspekcie etycznym praktyk społeczn ? Postawione pytanie jest aktualne tak e na terenie sportu, poniewa niektóre napotykanne tam zjawiska koliduj ewidentnie z etyk humanistyczn .

Wan rol w całokształcie pracy odgrywa rozdział zawieraj cy analiz problematyki antropologicznej. Najpierw wyró nione zostały cztery uj cia kultury fizycznej, a nast pnie omówione trzy wiod ce koncepcje człowieka: naturalistyczna, humanistyczna i historyczno-społeczna (marksistowska). Humanistycznie zinterpretowana antropologia, aprobowana m. in. przez F. Znanieckiego, jest bliska J. Kosiewiczowi. Ł czy on j z ide „człowieka twórczego”, znajduj c inspiracj w tym wzgl dzie w my li Hegła. Konsekwencj personalizmu, jednoznacznie postulowanego w analizach recenzowanej pracy, jest personalistyczna pedagogika.

Ko cowy rozdział pierwszej cz ci ksi ki jest syntetycznym podsumowaniem osi gni polskich autorów w zakresie filozofii sportu. Jest to zarys bardzo po yteczny dla dalszych bada , Uwzgl dnieni zostali zarówno autorzy w sposób tylko po redni i marginalny omawiaj cy w aspekcie filozoficznym fenomen sportu, jak i autorzy bezpo rednio nim zainteresowani. Wyró nione zostały trzy okresy w polskiej refleksji filozoficznej na ten temat: przełom XIX i XX wieku, okres mi dzywojenny i współczesny. W ostatnim okresie omówieni zostali autorzy: A. Wohl, Z. Krawczyk, J. Kosiewicz, A. Przyłuska-Fischer, J. Lipiec, M. Mylik i ni ej podpisany.

Równie interesuj ca i merytorycznie twórcza jest druga cz ksi ki, która zawiera elementy filozofii sportu w uj ciu Jerzego Kosiewicza. Wst pny rozdział tego fragmentu pracy omawia tzw. uniwersalia sportu, tj. istotne jego elementy. Kosiewicz wysuwa przypuszczenie, e nie istniej autentycznie powszechne ani ontologiczne (zabawa, aktywno motoryczna, rywalizacja), ani etyczne (dzielno , honor, *fair play*) składniki sportu. Postawiona teza jest interesuj ca i zarazem prowokuj ca, zawiera bogat rzeczow argumentacj , ale budzi równie w tpliwo ci. Wielo i ró norodno form sportu utrudnia niew tpliwie mo liwo ustalenia jednolitych jego elementów ontologicznych i aksjologicznych, niemniej jednak sport jest zawsze specyficzn form ludzkiej aktywno ci i rodzajem gry, którym towarzyszą okre lone reguły post powania (ich zmienno nie wyklucza konieczno ci tych e reguł).

W dalszych swych analizach J. Kosiewicz omawia relacje pomi dzy sportem a zdrowiem człowieka, co istotnie jest fundamentalnym zagadnieniem. Trafne jest stwierdzenie, e sport wyczynowy preferuje zwyci stwo przed warto ci zdrowia, co mo e powodowa dezintegracj ludzkiej osoby i cz sto wyniszczenie ciała. Dwa fragmenty w omawianej drugiej cz ci ksi ki s po wi cone olimpizmowi: jego postawie wobec ciała człowieka i preferowanemu modelowi edukacji. Kosiewicz nie kwestionuje olimpizmu i zwi zanych z nim warto ci, lecz wykazuje ograniczenia tego nurtu wynikaj ce z pomijania szeregu wa nych trendów kulturowo-ideowo-pedagogicznych. Problematyce pedagogiki po wi cony jest tak e inny rozdział pracy, w którym poruszone zostały mi dzy innymi tematy: rola sportu w ró nych typach szkół (szkołach mistrzostwa sportowego, szkołach o rozszerzonym programie wychowania fizycznego i szkołach zwyczajnych), rola trenera jako wychowawcy w sporcie zawodowym, pedagogiczna funkcja sportu amatorskiego, charakter pedagogiki sportu jako dyscypliny praktycznej. Uzupełnieniem analiz pedagogicznych jest krytyczne omówienie zasady *fair play*. Autor nie neguje waloru tej zasady, ale wskazuje na jej dwuznaczny status, pytaj c czym ona wła ciwie jest: naukowo uzasadnion tez , postulatem etycznym czy nie wywieraj cym współcze nie widocznego wpływu na

postaw zawodowych sportowców reklamowym hasłem? Potrzeba zasady *fair play* w sporcie nie ulega w tliwo ci, ale nie zast pi ona bardziej pierwotnych i podstawowych norm etycznych.

Bardzo ciekawie napisany i nowatorski tre ciowo jest ten fragment pracy, który omawia struktur widowiska sportowego. Struktura widowiska teatralnego jest ju stosunkowo dobrze przeanalizowana w literaturze, natomiast spektakl zawodów sportowych wci oczekuje na swój monografi . Jerzy Kosiewicz w swej analizie widowiska sportowego rozgranicza i omawia dwa jego aspekty: strukturalno-statyczny i dynamiczny. W strukturze takiego widowiska wyst puj elementy osobowe i rzeczowe. Centralnym elementem zawodów sportowych s oczywi cie sami zawodnicy, a nast pnie trenerzy i s dziowie. Przez analogi do widowiska teatralnego, zawodnicy zostali nazwani aktorami, trener za inscenizatorem. Analogia pomi dzy widowiskiem na sportowym stadionie a widowiskiem rozgrywanym na deskach teatru nie jest jednak pełna, poniewa - jak zauwa a autor - w walce sportowej wyst tuj dwie dru yny, a w teatrze tylko jeden zespół. Kolejn ró nic jest decyduj ca w spektaklu sportowym rola s dziego, którego zadaniem jest troska o respektowanie regulaminu gry. Niebagatelna jest tak e rola organizatorów sportowego spektaklu, do których nale : działacze, budowniczoie architektury sportowej i ludzie obsługu cy konkretne spotkanie. Do elementów przedmiotowo-rzeczowych sportowego widowiska autor zaliczył: muzyk , scenografi , kostiumy zawodników, ich charakteryzacj , o wietlenie oraz makrosfer i mikrosfer konkretnej gry.

Zawody sportowe maj charakter dynamiczny, dlatego o dramaturgii ich przebiegu decyduje aktywno motoryczna zawodników. Wiele sportowych dyscyplin ł czy si z ró norodno ci form typowej dla nich aktywno - ci. Niektóre sporty wymagaj relatywnie małego ruchu, a w innych szybko , wirtuozeria i pi kno ruchu decyduj o wynikach gry. Dynamika sportowego spektaklu ma zwykle tak e wymiar estetyczny. Jerzy Kosiewicz, maj c na uwadze dynamiczny profil widowiska sportowego, omawia ró ne formy mi dzyludzkich relacji: pomi dzy samymi zawodnikami, mi dzy sportowcami a widzami , mi dzy dru yn sportow a jej trenerem, a tak e kontakty ludzi sportu z pracownikami *mass mediów*. Wszystkie wymienione typy interakcji współtworz obraz sportu w społecznej wiadomo ci, a wi c decyduj o pozytywnej czy negatywnej ocenie konkretnego widowiska. O kondycji współczesnego sportu współdecyduj tak e jego sponsorzy. Ka da forma kultury wymaga mecenatu: o ile jednak finansowanie sztuk pi knych czy teatru jest zwykle bezinteresowne, to sponsorowanie sportu jest traktowane jako dochodowy biznes. Problematyk widowiska sportowego omawia kolejny jeszcze fragment pracy, w którym autor eksponuje jego charakter aleatoryczny. W teatrze role aktorów s jednoznacznie okrelone, natomiast

w widowisku sportowym dominuje przypadek - jego wynik zależy bowiem od dynamiki i niekonwencjonalnego zachowania się uczestników gry.

Ostatnia, trzecia część pracy jest najmniej obszerna, analizuje ona kulturotwórczą i edukacyjną funkcję turystyki i rekreacji. Turystyka stała się trwałym elementem życia współczesnego człowieka. Jej specyficzne formy są religijne pielgrzymki, które są fenomenem ponadkonfesyjnym (występują w różnych religiach). Bardziej obszernie analizuje J. Kosiewicz problem rekreacji, zwracając uwagę na potrzeby racjonalnego zagospodarowania wolnego czasu dzieci i młodzieży. Wyróżnił trzy modele wypoczynku: pasywny, aktywny i dążący do rozwoju osobowości człowieka. W okresie PRL modny był termin „wczasy”, ale bardziej zasadna jest kategoria związana z tradycją ruchu harcerskiego „obóz”, ponieważ sugeruje aktywny sposób rekreacji. Ostatnie fragmenty recenzowanej książki są szczególnie interesujące dla wychowawców młodzieży szkolnej i pozaszkolnej, mówi bowiem o potrzebie, sposobach organizacji i walorach spędzania wolnego czasu w bezpośrednim kontakcie z przyrodą. Autor określa tak formy rekreacji mianem „zielonej sali”, które mogą być np. leśna polana, jezioro czy góry. Wyróżnione zostały trojaki podstawowe funkcje aktywnej rekreacji: idealne (psychiczne - eskapizm, *katharsis*, estetyczne, ludyczne, poznawcze), materialne (witalno-zdrowotne) i relacyjne (intensyfikacja relacji społecznych). Kontakt z przyrodą zawsze pozytywnie oddziałuje na człowieka, umożliwiając odreagowanie stresów związanych ze współczesną cywilizacją techniczną i szybkim tempem życia.

Książka Jerzego Kosiewicza jest relatywnie całościową prezentacją centralnych problemów filozofii kultury fizycznej i sportu. Nie jest możliwe ukazanie jej bogactwa tematycznego w ramach recenzji. Autor uwzględnił w swej pracy różne elementy filozofii kultury fizycznej: antropologiczne, aksjologiczne, metodologiczno-formalne, historyczne, strukturalno-ontologiczne, kulturotwórcze i pedagogiczne. Z tego choćby względu powinna zainteresować tych wszystkich, którzy w różny sposób są odpowiedzialni za kulturę fizyczną i sport, organizujący je czy biorący w nich bezpośredni udział. Jest to książka nie tylko dla ludzi profesjonalnie związanych z filozoficznymi refleksjami nad sportem, ale także dla wychowawców i nauczycieli, młodych ludzi pragnących w sposób racjonalny uczestniczyć w aktywności sportowej, a wreszcie dla wszystkich w jakikolwiek sposób współorganizujących kulturę fizyczną. Nie tylko bogata paleta tematyczna jest walorem książki, lecz również warte są jej zalety formalne i językowo-stylistyczne. W przeprowadzonych analizach widoczna jest odpowiedzialność intelektualna autora za proponowane rozważania, krytyczny stosunek do innych stanowisk i czyś z obiektywną prezentacją ich argumentacji. Poszczególne rozdziały pracy zawierają bogatą literaturę problemu: polską i obcą.

zawarte w pracy oparte są na znajomości realiów życia sportowego, co związane jest z długoletnim doświadczeniem pedagogicznym w Akademii Wychowania Fizycznego. Język jest precyzyjny i klarowny, choćby może zbyt często używane terminy zapożyczone z innych języków. Niektóre twierdzenia zawarte w pracy mogłyby być przedmiotem polemiki (była o tym mowa wcześniej), ale niewątpliwie Jerzy Kosiewicz ubogacił w istotnym stopniu literaturę z zakresu problematyki filozofii kultury fizycznej, tak polską, jak i światową. Jego praca jest wydarzeniem na terenie filozofii sportu.